

Σφακιανοί, οι άρχοντες του βουνού

Τα γένη, οι συνήθειες και ο τρόπος διοίκησης, σύμφωνα με έκθεση του
Γενικού Προβλεπτή του Βασιλείου της Κρήτης, το 1589

Του Σπύρου Ι. Ασδραγά - Ιστορικού

Είναι άγριοι, όπως και ο τόπος της, ανυπόταχτοι και χωρισμένοι από άβυσστο μίσος, αλλά με μια ισχυρή συνεκτική αναφορά: το μένος και, τον επίσης κοινό, γενεαλογικό μύθο: είναι «αρχοντορωμαίοι» με ρίζες στη χαμένη βασιλεύουσα, την Πόλη, το «κλειδί» της Ρωμανίας.

Πρόκειται για τους Σφακιανούς, που συνθέτουν την αντίθετη εικόνα των καθημαγμένων της γης, για τους οποίους μιλούσαμε στο προηγούμενο σημείωμα. Φυσικά, δεν έχω την αφελή πρόθεση να συνοψίσω σε λίγες αράδες την ιστορία των Σφακιών και των Σφακιανών. Αν και δεν χρειάζεται, ως ξεκαθαρίσω πως ό,τι θέλω να διηγηθώ είναι μυριόλεκτο, δεν αποτελεί δικό μου εύρημα: ανήκουν σε μια έκθεση του Γενικού Προβλεπτή του Βασιλείου της Κρήτης **Zuane Mocenigo**, συνταγμένη το 1589 μετά τη λήξη της θητείας του στο αξίωμα αυτό. Την έκθεση δημοσιεύει με μια μετάφραση σε ακριβόλογη καθαρεύουσα γλώσσα ο γνώστης και επόπτης της Κρητικής Ιστορίας **Στέργιος Σπανιάκης** στον πρώτο τόμο (1940) των πολύτιμων του και πολύτομων Μνημείων της Κρητικής Ιστορίας.

Ο Mocenigo θα αφιερώσει μια ενότητα της έκθεσής του στα Σφακιά και στους Σφακιανούς. Όπως ήδη είπαμε είναι χώρα άγρια και άφορη, δηλαδή δεν είναι κάμπος, πεδιάδα. Οι κάτοικοί της διασπαρμένοι σε χωριά, αλλά με συνδετικό κρίκο: τα γένη είναι δύο, οι **Παπαδόπουλοι** και οι **Πάτεροι**, με διαφορετικές, ωστόσο, ενασχολήσεις το καθένα. Του είδοι ένας από τους ευγενείς της Αποικίας με διετή θητεία με αυξημένες ποινικές και αστικές αρμοδιότητες. Ο τόπος δεν έχει φρούρια και οχυρά και το μόνο οχυρωμένο οίκημα είναι εκείνο όπου κατοικοεδρεύει ο διοικητής τους, ο **Proveditore**, που η συγχρονική του ελληνική απόδοση, ειρήσθω εν παρόδω, ήταν **Προβεδούρος** ή **Προβλεπτής** και όχι η, επιτυχέστερη ίσως, μεταγενέστερη απόδοση: Προνοητής.

Αυτός ο Προβλεπτής ήταν κρατικός λειτουργός, όχι φεουδαλικός κύριος: και οι διοικούμενοι δεν ήταν «κολόνοι» ή «πάροικοι» ούτε αγγαρευόμενοι (anagaraii), γιατί οι Σφακιανοί δεν υπόκεινταν στην αγγαρεία της γαλέρας, δηλαδή να υπηρετούν ως κωπηλάτες στο βενετικό στόλο, «θεωρούμε σχεδόν όλοι ως προνομιοῦχοι (privilegiati) αρχοντορωμαίοι».

Ήταν, λοιπόν, περήφανοι άνθρωποι με καταγωγικές περγαμηνές: άρχοντες που έστειλε η Κωνσταντινούπολη σ' εκείνους τους τόπους, πάρισα της βενετικής ευγένειας της Αποικίας: δεν καμπούριαζαν, συνεπώς, όταν πήγαιναν να προσκυνήσουν τον αφέντη τους, γιατί τέτοιο αφέντη δεν είχαν.

Πριν προχωρήσω, ως ξεμολογηθώ ότι δεν μου αρέσει να επαναλαμβάνω τα γνωστά. κι ακόμη, δεν θεωρώ ότι η ανάλυση, ή η επαναδιατύπωση, ενός κειμένου νομιμοποιεί την απόσβεση από την πραγματευση των υπολοίπων: πιστεύω, ωστόσο, ότι κάθε καταγραφή είναι «συστημική», ένα σύνολο που συμπυκνώνει μια γενική αντίληψη (ή πρόσληψη), ένα γενικότερο σύστημα ισορροπίας ή ανισορροπίας (αντιρροπίας θα έλεγε ο Ευγένιος Βούλγαρης), που εκβάλλει σε ομόλογα, παράλληλα ή αντίθετικά σχήματα, διανοητικά και πραγματικά.

Ο Mocenigo μου δίνει την αφορμή για να επισημάνω δύο καταστάσεις:

(α) τον αντίποδα των «καθημαγμένων της γης», για τους οποίους μιλούσαμε στο προηγούμενο σημείωμα και

(β) για το κοινό πρότυπο δύο αντιθετικών καταστάσεων, αλλιώς για τον αντίποδα της τοπικής βενετικής «ευγένειας», την ευγένεια των «ρωμαίων».

Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για ευγένεια, δηλαδή για ομοιοτυπία των αξιολογικών κριτηρίων. Αυτή η ομοιοτυπία είναι διηνεκής: ως θυμηθούμε τους πρόσφυγες που μιλούν για το τι είχαν και τι έχασαν. Ας θυμηθούμε την καταγωγική ευγένεια των Ελλήνων που κορυφώνεται στην έννοια της ελευθερίας και τον αρχόμενο 19ο αιώνα ξεπηδά εκδικήτρια από τα πανάρχαια, επίσης ελληνικά, κόκαλα. Αντιθέσεις, λοιπόν, και αξιολογικές συγκλίσεις.

Ας ξαναγυρίσουμε στους Σφακιανούς. Διαιρούνται σε δύο μεγάλα γένη: τους Πάτερους και τους Παπαδόπουλους: είναι διάσπαρτοι στον χώρο των Σφακιών, αλληλομισούνται, αλλά όλοι τους αυτοχαρακτηρίζονται ως «αρχοντορωμαίοι», με κοινή κοιτίδα την Κωνσταντινούπολη,

είναι «αρχοντόπουλοι», όπως φέρονται σε άλλα κείμενα: το κάθε γένος έχει συνείδηση της συνοχής του.

Δεν είναι γένη, όπως ήδη σημειώσαμε, ομότροπα ως προς τη βιοτή τους, ούτε ενιαία, καθώς το καθένα τους διακρίνεται, σε επί μέρους γένη, στους Σκορδύληδες, λόγου χάρη, ως προς τους Παπαδόπουλους των Σφακιών γιατί υπάρχουν Παπαδόπουλοι και έξω από τα Σφακιά, όπως ο συγγραφέας του **Occlo**. Δεν είναι γένη ομότροπα ως προς τη βιοτή τους.

Κατά το λέγειν του Mocenigo, οι Πάτεροι αντλούν τα εισοδήματά τους από τα ζώα: είναι συνεπώς κτηνοτρόφοι και τυροκόμοι, έχουν τα «μιάτα» τους. Δεν θα μιλήσουμε εδώ για αυτή τη βιοτεχνική και πρόσκαιρη, εποχιακή, επιχείρηση. Θα πω μόνο ότι είναι μια πρόσκαιρη αλλά επαναλαμβανόμενη κοινωνική συνάθροιση, όπου αν η τυροκομία είναι το πρώτιστο, εμφολωχρουν και άλλες κοινωνικότητες: από το «μιάτο» βγήκε το τραγούδι του Δασκαλογιάννη.

Ο ποιητάρης υπαγόρευε και ο εγγράμματος κετέγραφε. Η **Ελευθερία Ζέη**, μια ιστορικός με βαθιά αίσθηση και γνώση της «βιωματικότητας», μου λέει ότι ο άνθρωπος της πόλης ή του γεωργούμενου χώρου δεν μπορεί να ανεχθεί τη «μυρωδιά», την οσμή, του τυροκομίου.

Κάποτε οι άνθρωποι ήταν εθισμένοι σε όλες τις οσμές: μην πιάνεις το πουκάμισο του φιδιού και λες στον άλλο να μυρίσει τα δάχτυλά σου, λέει μια παλιά Χρηστοθήεια. Δεν κάνω συνειρμικές μόνο παρεκφράσεις και αυτό θα φανεί.

Οι Πάτεροι, λοιπόν, ζουν από τα ζωντανά τους και από τις λείες: το κλεμμένο σφαχτό είναι πιο νόστιμο και η κλοπή δεν είναι απαξία: Ο Θουκυδίδης, μιλώντας για περασμένες, ως προς τον χρόνο εποχές, έλεγε ότι η ληστεία ήταν συνηθισμένη στους παλιούς κατάστασης και θεμιτή: για αυτό ρωτούσαν τους νεοεμφανιζόμενους αν ήταν ληστές, για να πει ότι και στους δικούς του χρόνους κάπου η ληστεία κρατούσε την παλιά της σημασία. Το ίδιο συμβαίνει και με τους Πάτερους και πολλούς άλλους σε διαφορετικούς χρόνους.

Στην Κρήτη, όπως κι αλλού, η κλοπή των «σφαχτών» δεν θεωρείται απαξία, όταν τα κλεμμένα σφαχτά προορίζονται για τη συλλογική και τελετουργική κατανάλωση και όχι για την εμπορία. Νομίζω ότι σ' αυτό τον κόσμο ανήκαν οι ζωοκλέπτες Πάτεροι.

Οι Παπαδόπουλοι επιδίδονται σε άλλα έργα: είναι ναυτικοί, σιδηρουργοί, μαζεύουν ρετσίνι, κόβουν ξύλα και όλα αυτά τα εμπορεύονται. Δέχονται τις επιθέσεις των Πάτερων και απαντούν σ' αυτούς.

Για τον Mocenigo, που οι συμπάθειές του είναι προς τους Παπαδόπουλους, γιατί με τις οικονομικές τους δραστηριότητες ωφελούν τα δημόσια οικονομικά, και οι δύο «**φατρίες**» έχουν ένα κοινό γνώρισμα: τη συγκάλυψη των «κακοποιών» τους, των «**malefici**».

Δύο κόσμοι, λοιπόν, σε αντίθεση αλλά με επίκοινα σημεία: εκείνα που ορίζει η σύγκρουση των γενεών. Δεν νομίζω (εκτός κι αν μου διαφεύγει κάποια βαθυστόχαστη και τεκμηριωμένη ανάλυση) ότι είναι εύκολο να αναγάγουμε τη σύγκρουση σε ένα διαφορετικού τύπου έλεγχο (και κατοχής;) του χώρου. Δεν είναι, άλλωστε, αυτό το ζητούμενο ετούτου του σημειώματος. Πρόθεσή του είναι να δείξει δύο διαφορετικές (και ακραίες) εικόνες των ανθρώπων της γης: των καθημαγμένων «κολόνων» και των ανυπόταχτων του βουνού.

Στην ταπεινοσύνη των πρώτων και στην καθυποταγή τους και στην ατίθαση περηφάνια των δευτέρων υπάρχει ένα κοινό σημείο αναγωγής. η αυθεντία. Οι καθημαγμένοι με τις σωματικές εκφράσεις τη υποταγής, αναγνωρίζουν μια έξω απ' αυτούς, μια ξένη αυθεντία. Οι περήφανοι Σφακιανοί αναγνωρίζουν μια άλλη, που είναι όμως δική τους: είναι κι αυτοί άρχοντες, αλλά άρχοντες ρωμαίοι, όχι λατίνοι.

Δύο κόσμοι, συνεπώς, αποκλίνοντες αλλά και συγκλίνοντες: η ταξικότητα είναι ένα ενδεχόμενο, προφανώς, διαμεσολαβημένο. η «πρωτόγονη» επανάσταση μια επαληθεύσιμη πιθανότητα, αλλά η υπέρβαση με τη βία των όπλων των οικονομικών όρων της ζωής, περισσότερο από μια ενδεχομενικότητα είναι μια πραγματικότητα: κάποια στιγμή θα μιλήσουμε για το τραγούδι του Αληδάκη.

Θα χρειαστεί όμως να επανέλθουμε στο **Occio** του Τζουάνε Παπανόπολι, δηλαδή Ιωάννη Παπαδόπουλου, εκτός Σφακιών.